

Хитра З. М.

Викладач циклової комісії природничих дисциплін

Університетського коледжу

Київського університету імені Бориса Грінченка

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДЕЙ К.Д. УШИНСЬКОГО ЩОДО ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЦІЛІСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В ЗМІСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

У статті розкриваються філософсько-педагогічні ідеї в педагогічній спадщині К.Д. Ушинського щодо формування в дітей цілісної картини світу. Автор вдається до порівняння теологічної та гуманістичної парадигми освіти, розглядаючи зміст, методи, засоби та педагогічні умови формування в учнів цілісної картини світу, що запропоновані К.Д. Ушинським.

Ключові слова: *цілісна картина світу, науковий світогляд, професійна підготовка, педагогічні технології, майбутній учитель початкової школи, гуманістична та теологічна парадигми освіти.*

Дослідження наукової спадщини видатного педагога К.Д. Ушинського, його філософсько-світоглядних та психолого-педагогічних поглядів знайшло відображення у великій кількості наукових праць (Б.Г. Ананьєв, П.П. Блонський, М.О. Данілов, С.Ф. Єгоров, Г.С. Костюк, В.А. Сластьонін, А.І. Піскунов та ін.). Аналізу педагогічних поглядів вченого в контексті проблем сучасної освіти присвячені праці Ю.П. Азарова, М.І. Дуніна, Г.Б. Корнетова, Л.М. Ісаєва, С.Г. Макєєвої, М.Г. Медведєвої, Л.О. Терещенко та ін.

Незважаючи на те, що з часів життя та діяльності К.Д.Ушинського (1824-1870 рр.) й дотепер відбулися суттєві кардинальні зміни в духовному, культурному, соціально-політичному й економічному житті суспільства, що відобразилися, зокрема, в переосмисленні цінностей та життєвих орієнтацій у суспільній свідомості та, зокрема, освіті, тим не менше, педагогічні ідеї видатного педагога зберігають донині свою актуальність та практичність в умовах сучасної загальноосвітньої школи.

Дослідниця Н.Г. Медведєва, вивчаючи питання формуванню цілісної картини світу в дитини на початковому ступені навчання в педагогічній системі К.Д. Ушинського, довела можливість ефективного використання методичних рекомендацій вченого в умовах сучасної початкової школи.

Мета статті полягає у здійсненні історичного аналізу проблеми формування в учнів цілісної картини світу (ЦКС) в педагогічній спадщині К.Д. Ушинського.

Нами з'ясовано, що засновник вітчизняної наукової педагогіки, К.Д. Ушинський, у своїх педагогічних працях окреслив важливість проблеми формування в учнів ЦКС, запропонував психолого-педагогічне обґрунтування інтеграції та міжпредметних зв'язків у навчально-виховному процесі школи. У своїх працях «Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии» (2 т. 1868—1869), книгах «Детский мир» (1861) та «Родное слово» (1864) вчений відобразив сутність, зміст і технології формування цілісної картини світу в дітей на початковому ступені навчання, охарактеризував відповідні філософсько-педагогічні передумови.

Вивчаючи на той час передовий зарубіжний досвід, а саме, організацію навчання в школі Фреліха (Швейцарія), К.Д. Ушинський відмітив, що вивчення різних природничих наук відбувається одночасно, що надає перевагу перед послідовним викладанням цих наук – одна слідом за одною [10, 72].

Наголошуючи на психологічній потребі людини сприймати світ цілісним та в його неподільній єдності, педагог піддав критиці схоластичній системі поділу занять, сформулював відповідні методичні рекомендації: «Було б корисно курс географії, історії й природничих наук у загальноосвітньому закладі проводити так, щоб ці предмети йшли одночасно, підтримуючи, поповнюючи й оновлюючи один одного, і співдружно будували в душі вихованця міцну будівлю ясного, живого і вірного світогляду» [10, 72-73].

Дослідниця педагогічної спадщини К.Д. Ушинського, Н.Г. Медведєва, зазначає, що в працях вченого відводиться велика увага дослідженню проблеми формування в учнів цілісної картини світу, як систематизованих та цілісних уявлень про навколишній світ, базову систему орієнтирів людини. Картина світу, в розумінні К.Д.Ушинського, є тією ментальною моделлю світу, яка зберігається в пам'яті народу, його історії, культурі як системне уявлення про просторово-часове існування світу, нескінченості Всесвіту і рушійних силах розвитку, місці та призначенні людини в світі [6,12].

Необхідно відмітити, що системо утворюючим чинником у формуванні цілісної картини світу, за К.Д. Ушинським, виступає релігійне (християнське евангельське) вчення, а саме християнсько-антропологічні уявлення. Відтак, картина світу дитини в працях видатного вченого розглядається перш за все як духовне утворення, що відображає навколишній світ та місце її в ньому, сприяє виробленню відповідних цінностей та ставлень до світу.

Нами з'ясовано, що для К.Д. Ушинського у розумінні природи людини, сутності процесів виховання та навчання підґрунтям є холістичний та антропологічний підходи. Філософські погляди видатного педагога й донині є предметом наукових дискусій. Наприклад, О.Є. Крикунов [4,60], наголошує, що поглядам К.Д. Ушинського не притаманний теоретичний філософський дуалізм, їм властива своєрідна дихотомія матеріального і ідеального щодо практичної педагогічної діяльності. Автор «Педагогічної антропології», піддаючи критиці ідей Гербарта, Вундта та Бенєке, не ставить за мету дотримуватися тієї чи іншої філософської схеми, яка за своєю природою завжди є сумнівною.

За К.Д. Ушинським, основою формування цілісної картини світу в учнів на початковому етапі навчання виступає ідея єдності та взаємодоповнюваності наукового, художньо-естетичного, філософсько-релігійного пізнання і віри у вихованні та навчанні дитини. Релігійна віра і наукове пізнання у дидакто-методичній системі К.Д. Ушинського

виступають відповідно як інваріантний (вічний) і варіативний (змінний) компоненти, які не суперечать один одному, а взаємодоповнюють.

Цілісну картину світу, на думку вченого, утворюють чуттєво-емоційні та вольові переживання людини у поєднанні з її вірою і знаннями, змістовою направленістю і пізнавальною спрямованістю людини на конкретну предметну реальність. Педагог особливо акцентує на значенні віри людини, як системо утворюючого чинника в процесі формування цілісного світосприйняття. Саме віра людини становить «тверду опору», «керує вчинками, залишаючи при цьому свободу думки», «визнає свободу волі», «дає місце науці» [11, 356].

Варто зазначити, що вчений пропонує дотримуватися певної послідовності у формуванні в учнів уявлень про світ, який має відкриватися йому на різних рівнях розуміння.

Поділяючи думку вченого, ми також вважаємо, що картина світу, яка відповідає певним віковим періодам, виступає тільки тимчасовою моделлю дійсності, без її побудови та сприйняття як достатньо надійного (навіть на значному проміжку часу) відображення дійсності людський розум не міг би просуватися далі в пізнанні навколишнього світу. Звідси припускаємо, що роль кожної картини світу полягає у створенні деякого ескізу, або гіпотетичного каркасу дійсності, який накладає певні обмеження для появи інших гіпотез з метою пояснення навколишньої реальності. Сформована у свідомості людини цілісна картина світу направляє рух думки, організовує її в осмисленні дійсності.

Аналіз філософсько-педагогічних ідей К.Д. Ушинського дозволяє нам розглядати цілісну картину світу учня у контексті сучасної освіти, як впорядковану та багаторівневу систему його поглядів на навколишній світ і місце в ньому людини, ставлення людини до навколишньої дійсності і самої себе, а також обумовлені цими поглядами потреби, мотиви, переконання, ідеали, принципи пізнання і діяльності, ціннісні орієнтації, що проявляються у відображенні ним дійсності.

К.Д. Ушинський неодноразово підкреслював, що ефективність формування цілісної картини світу дитини можливе тоді, коли навчання дитини здійснюється рідною мовою, на підґрунті християнської релігії, історії країни, традиціях, літературі. Ці методичні рекомендації, видатний педагог відобразив у своїх навчальних книгах та підручниках для учнів початкової школи, зокрема «Детский мир» (1861) та «Родное слово» (1864), що витримало близько двадцяти перевидань і залишається актуальним донині. У змісті навчальних книг автор намагався відобразити синтез природних, соціальних та екзистенціальних складових навколишнього світу для формування цілісних уявлень про світ у підростаючого покоління.

У своїх дослідженнях Медведєва Н.Г. [6,9-10], здійснюючи аналіз педагогічної спадщини К.Д. Ушинського, окреслила наступні педагогічні умови, які забезпечують реалізацію формування цілісної картини світу в школярів на початковому етапі навчання:

- забезпечення цілісності педагогічного процесу в початковій школі, що досягається системністю його компонентів: цілі (мета), цінності, зміст, засоби, методи, форми організації, критерії оцінки ефективності, результат;

- залучення школяра до дослідного пізнання, що супроводжується виникненням в дитини «почуття відкриття істини» та передбачає: розширення та збагачення чуттєвого досвіду дитини уявленнями про світ, людину, самої себе; оволодіння учнем науковими методами пізнання (аналіз через синтез, спостереження, самопізнання, самоспостереження, системно-функціональний аналіз явищ світу, розуміння, інтерпретація); розвиток інтелектуальної та особистісної рефлексії; єдність інтуїтивного і логічного способів руху думки учня в навчальному пізнанні);

- одушевлення та одухотворення всього освітнього процесу початкової школи, що забезпечується змістом освіти, методами, характером і способами взаємодії дитини зі світом, культурою, релігією, іншими людьми, самим собою;

- розвинена особистість вчителя, його віра, характер, психологічний такт, захопленість наукою, здатність бути посередником в культурі, науці, освіті.

Реалізація всіх названих умов, на думку К.Д. Ушинського, дозволить сформувати в свідомості дитини цілісний образ світу.

Особливості технологічного вирішення проблеми формування в учнів цілісної картини світу полягає в забезпеченні єдності індуктивно-дедуктивного, інтуїтивного і логічного способів руху думки учня, так званий «аналіз через синтез». Відтак, у дитини необхідно виховувати різностороннє бачення дійсності (духовне, наукове, естетичне тощо). Основним джерелом розвитку гармонійної особистості учня, на думку К.Д. Ушинського, виступає рідна мова.

Наголошуючи, що наука та освіта покликані дати знання законів зовнішнього та внутрішнього світу, розвивати розум та свідомість в учнів, але вони не дають повного уявлення про світ, причини і джерела його існування і розвитку. Релігійна віра і наукове пізнання, на думку К.Д. Ушинського, можуть успішно взаємодоповнюватися, перебувати в гармонійних стосунках. Вчений зазначав, що «людині одними знаннями не можна прожити, і тому віра йому необхідна як додаток до знань», оскільки коло людських потреб не обмежується одним пізнанням [11, 356].

Відтак, в педагогіці К.Д. Ушинського одним з визначальних принципів формування в учнів цілісного світосприйняття виступає єдність та взаємодоповнюваність освіти і релігійної (християнської евангельської) віри.

До основних педагогічних ідей вченого належить єдність православ'я, народності і антропологізму, що й визначили зміст та метод (технології) формування цілісного світу в учнів [6, 15].

З цього приводу необхідно зазначити, що серед наших сучасників є також багато прихильників ідеї взаємодії та можливості поєднання наукового і позанаукового знання в універсальній (цілісній) картині світу (А. Барковська, О. Бродецький, К. Делокаров, Є. Князева, С. Курдюмов, В.

Корсунський, В. Лекторський, І. Пригожин, У. Раджабов, Р. Рошкулець, В. Садовничий, С. Хайтун, І. Цехмістро й інші). Міфологічні та релігійні аспекти сучасної картини світу досліджені в працях І. Барбур, Г. Гуддінг, М. Елліаде, О. Лосєв, Б. Малиновський, В. Найдиш, Дж. Леннокс, А. Пятигорський, Е. Тайлор, С. Токареєв, Дж. Фрезер, І. Чорний та ін.

Зокрема, такі вчені як П. Дишльовий та Л. Яценко, вказують, що картина світу не може бути повністю науковою. Оскільки наука не може дати цілісної картини реальності, а залишається сукупністю теорій із різних наукових дисциплін, через це картина світу формується у людини на основі побутової картини світу і міфологічного, художнього, творчого та іншого пізнання. Звідси багатогранність та багатоваріантність картин світу людини і різна міра їхньої науковості [7].

В нашій роботі ми погоджуємося з думкою видатного вченого, що цілісна картина світу особистості, є саме духовним, а не психічним утворенням, що не обмежується рамками психофізіології.

Необхідно зазначити, що у вчених-психологів немає єдиної думки про можливість проектування ЦКС у свідомості людини. Ряд вчених (І. Андрєєва, М. Джонсон, О. Леонтєв, В. Петухов [5;9]) сходяться на тому, що в свідомості людини може бути сформована цілісна картина світу, а інші (В. Агеєв, Н. Голосова, В. Петренко, В. Столін) доводять протилежне, що формування цілісного, єдиного і стійкого образу світу не можливе, власне лише деякі його частини можуть співпадати в тих чи інших людей, соціальних спільнот тощо.

Ми припускаємося думки про можливість формування в свідомості дитини цілісної картини світу, характеризуючи її, перш за все, як багатогранне духовне утворення, яке включає багаторівневу та впорядковану систему уявлень особистості про світ (інших людей, про себе, про природу і культуру), цінностей та ставлень до світу, яка регулює життєдіяльність індивіда в певному соціокультурному середовищі.

Необхідно відмітити, що у педагогічній системі К.Д. Ушинського, людина не розглядається відокремлено від світу, а в його цілісності, де за допомогою християнських ідей та смислів можливе об'єднання розрізнених понять і уявлень в єдину картину світу. У своїх поглядах вчений дотримується холістичного підходу, витoki якого мають виражений християнський (євангельський) характер. Єдність Бога-трійці, людини і світу виступають основними пріоритетами видатного педагога. В педагогіці К.Д. Ушинського поєднуються та переплітаються між собою православ'я, яке за своєю природою виступає євангельською християнською вірою, народність та антропологізм, саме на цих засадах визначається зміст і технології формування в учнів цілісної картини світу.

У педагогічній системі К. Д. Ушинського, як зазначає Н.Г. Медведєва, центром формування цілісного образу світу виступає ідея одухотворення, духовного розвитку людини [6,13].

Відтак, К.Д. Ушинський, досліджуючи людину як предмет виховання, вибудував педагогічну антропологію згідно теологічної, а не гуманістичної парадигми освіти. Теологічна (християнська) парадигма освіти, пов'язана з біблійним розумінням людини як образу та подоби Бога. У зв'язку з цим мета освіти полягає у тому, щоб в учня проявився образ Христа. Педагогічні цінності пов'язуються з піднесенням людини до вершини духовності, де обов'язково має бути очищення, духовне перевтілення або трансформація людини, яка вже не живе лише заради задоволення одних матеріальних потреб, на духовну особистість, яка буде утверджувати пріоритет духовного над матеріальним, вічним над тимчасовим, небесним над земним. Необхідно зазначити, що специфіка християнського гуманізму в педагогічній спадщині К.Д. Ушинського полягає в поєднанні трьох ідей: теоцентричної, гуманістичної та національної. Відповідно й цілісна картина світу буде виступати тією системою координат, яка визначатиме направленість активності людини, її пріоритети в житті та діяльності. Варто зазначити, що основоположник вітчизняної наукової педагогіки й народної школи, К.Д.

Ушинський розглядав християнські моральні ідеї як найдосконалішу систему виховання дітей.

Проблема запровадження фундаментальних філософсько-педагогічних ідей видатного педагога в сучасній початковій школі полягають в тому, що в сучасній освіті на законодавчому рівні прийнята гуманістична світська парадигма освіти. Згідно цієї парадигми освіти саме людині приписується головна цінність, лише вона виступає центральною темою, об'єктом та суб'єктом освіти. Так, наприклад, у Державному стандарті початкової загальної освіти визначається такий зміст початкової загальної освіти, який ґрунтується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави [3, 1].

Останнім часом, деякі дослідники намагаються віднайти точки взаємодії релігійного (християнського) і сучасного наукового світоглядів, оскільки науковий світогляд у вигляді методологічного матеріалізму має не тільки сильні, але й слабкі сторони, які накладають певні обмеження в пізнанні та орієнтації людини в оточуючому світі. Такі вчені, як Д. Гудінг, Дж. Леннокс, Р. Юнкер та З. Шерер [2], відстоюють у своїх працях необхідність введення в науковий світогляд поняття «трансцендентного», підкреслюючи проблемність та складність вирішення питань генези Всесвіту, біологічного життя та виникнення свідомості. Доводячи, що штучне обмеження категоріального апарату наукового мислення веде до кризових явищ, коли в сучасній науці проглядається тенденція до впровадження випадкових, містичних і навіть окультних ідей.

Варто зазначити, хоча державна освіта ґрунтується на гуманістичних концепціях, принципах та підходах до виховання і навчання учнів, й носить світський характер, все частіше з'являються спроби формування цілісної картини світу на основі синтезу міфологічної, релігійної, філософської та

наукової картин світу. Наприклад, Н.В. Очірова пропонує для формування ЦКС молодшого школяра залучати елементи матеріальних та духовних цінностей бурятського народу, а саме, монгольську нумерологію, символіку чисел, екологічні традиції, звичаї та обряди бурятів в природокористуванні тощо [8 ,10].

Подібним чином О.О. Вашак у своїх дослідженнях пропонує здійснювати екологічне виховання дітей на засадах етнопедагогіки, яке визначається «як процес, що базується на системі принципів, методів, засобів народної педагогіки з урахуванням етнокультурних, етнопсихологічних та етноекологічних досліджень»[1 , 14].

В контексті нашого дослідження, важливо зазначити, що К.Д. Ушинський наголошував на важливості підготовки вчителів, які мають навчити учнів цілісному пізнанню світу. Якщо ми хочемо, щоб народний учитель міг однаково добре навчати всіх предметів у народній школі, то повинні неодмінно готувати його однаково добре з усіх предметів в учительському інституті» » [10,102].

Підтверджуючи цю думку, М.М. Фіцула також вказує, що у формуванні наукового світогляду особлива роль належить соціальній і професійній позиції педагога. Вчитель має бути не лише провідником наукового світогляду, але й духовним наставником учнів сучасної школи. Як зазначає вчений, «поєднання глибокої ідейної переконаності з високим професіоналізмом, уміння реалізувати світоглядний потенціал свого предмета й організувати діяльність для вияву учнями своїх світоглядних позицій – важлива умова формування їх наукового світогляду» [12 , 254].

Висновок. На нашу думку, концепції формування в учнів цілісного світосприймання за К.Д. Ушинським суттєво збагачують сучасну філософію освіти та теорію початкової освіти, зокрема, щодо проблеми формування в учнів цілісної картини світу в умовах реалізації сучасної парадигми освіти. Відтак, удосконалення навчально-виховного процесу професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи повинно базуватися на вихідному

положенні, що сформована в учня цілісна картина світу є інтегрованим результатом, який визначається взаємодією багатьох чинників: різнобічним використанням досягнень дошкільного періоду, окультуренням, одухотворенням, осучасненням, оздоровленням освітнього середовища, впровадженням методик особистісно зорієнтованого навчання, виховання і розвитку молодших школярів, технологічністю методик, адекватною підготовкою майбутніх учителів початкової школи.

Джерела:

1. Вашак О.О. Підготовка майбутніх вихователів до екологічного виховання дошкільників на засадах етнопедагогіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти» / Оксана Олексіївна Вашак; Київський університет імені Бориса Грінченка.- К.: - 2010 .-20 с.
2. Гудінг Д. , Леннокс Дж. Людина та її світогляд: для чого ми живемо, і яке наше місце у світі/ Д.Гудінг, Дж. Леннокс / Груповий переклад з рос. Зі звіркою з англ.. оригіналом під аг. Ред.. М.А. Жукалюка. –К., УБТ, 2007, Т.1 , 416 с.
3. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. – режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911. – Загол. з екрану.
4. Крикунов А.Е. Фундаментальная теория образования сегодня: перспективы феноменологии и «здоровый смысл» /А.Е. Крикунов / Материалы научно-практической конференции «картина мира и судьба человека: как смена парадигм в науке и культуре влияет на образ жизни». Альманах. Выпуск 8. Курск. Издательство Курского института менеджмента, экономики и бизнеса ,2013.-184 с.
5. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения. – М.: Педагогика, 1983 .- Т.2. –С. 253-261.

6. Медведєва Н.Г. Формирование целостной картины мира у ребенка на начальной ступене образования в педагогической системе К.Д. Ушинского : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» /Н.Г. Медведєва - Курск – 2009. -27 с.

7. Научная картина мира. Логико-гносеологический аспект. - К.: Наукова думка, 1983.- 272 с.

8. Очирова Н. В. Формирование целостной картины мира у младших школьников в информационно-образовательной среде: автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.01 «общая педагогика, история педагогики и образования» / Очирова Наталия Викторовна; Бурятский государственный университет.- Улан-Удэ, - 2010 .-20 с.

9. Петухов В.В. Образ мира и психологическое изучение мышления. / В.В. Петухов // Вестник Московского университета. Серия 14. Психология.- 1984.-№ 4.-С.13-20.

10. Ушинский К.Д. Твори в шести томах / К.Д. Ушинский. – К.: Рад.школа , 1954. –Т.2.

11. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. В 11 томах [1948-1952, DjVu, RUS] /К.Д. Ушинский. – Т.10, 1950. – 670 с.

12. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти / М. М. Фіцула. –К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 544 с.

В статье рассматриваются философско-педагогические идеи в педагогическом наследии К.Д. Ушинского о формировании в учащихся целостной картины мира. Автор сравнивает теологическую и гуманистическую парадигмы образования, раскрывая содержание, методы, средства и педагогические условия формирования в учащихся целостной картины мира, предложенные К.Д. Ушинским.

Ключевые слова: целостная картина мира, научное мировоззрение, целостная картина мира младшего школьника, формирование в учащихся

целостной картины мира, будущие учителя младшей школы, профессиональная педагогика, гуманистическая и теологическая парадигмы образования.

The article deals with the philosophical and pedagogical ideas of KD Ushynskiy's pedagogical heritage on the formation of children's holistic world view. The author manages to compare the theological and humanistic paradigms of education, considering the content, methods, tools and pedagogical conditions of students' holistic world view that were proposed by KD Ushinskiy.

Key words: *scientific picture of the world, cognition, scientific picture of the world of a primary pupil, formation of scientific picture of the world in future teachers of elementary school, scientific thinking, future teachers of elementary school.*